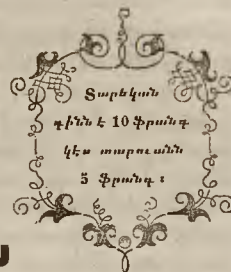

ԵՌՌՌՄԱ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 7.

1860

Գ. ՀԱՏՈՐ

ՄԵՐԻՆՍ ՍԹՈՒՆՐԹ ԵՒ ՍԹՈՒՆՐԹԵՆՔ

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

Սկիզբիցս յաղթուելովն իրենց Մեղիկացւոց դէմ ունեցած ատելութիւնն աւելի եւս սաստկացաւ: Մարեմայ Եղուարդայ հետ ամուսնանալուն վրայ եղած փոքր խօսք մ'ալ Սկիզբիցս սիրտն անհնարին բարկութեամբ կը լեցնէր: Գիւղականաց հիւղերէն սկսեալ մինչեւ Էտիպուրիի պալատները Անգղիայի անձոնի վարմանց վրայ կը խօսէին, որն որ իր թագաւորն իրենց թագուհւոյն հետ ամուսնացնելու համար՝ քաղաքներ եւ գիւղեր մոխիր կը դարձնէր: Բայց սակայն աղէկ մտածելով, հաւանական կ'երեւայ թէ աս ամուսնութիւնը Սկիզբիցս համար շատ շահաւէտ կ'ըլլար. բայց ինչպէս կրնար աս հնացեալ ատելութիւնն որն որ Պիկտաց եւ Պրիտաց զաւակաց մէջ այնչափ դարէ ի վեր կը տիրէր, սիրոյ եւ մտերմութեան փոխուի: Ինչպէս կրնար մտածուիլ որ Սկիզբիցս, որ երկայն ատենէ ի վեր իր անկախութիւնը պահելու համար այնչափ արիւն թափած էր, Անգղիայի լոկ գաւառ մը սեպուի: Եւ ի մասնաւորի ո՞վ կրնար յոյս ունենալ որ Սկիզբիցս իր կրօնը (նոյն ժամանակը դեռ ուղղափառ էր) փոխէ, չարացնէ ուղղացնէ անօրէն Հենրիկոսին հնարած վարդապետութեանցը հաղորդակից ըլլալով, զորոնք մոլեռանդն Եղուարդ մանուկ թագաւորը վերջի ծայրը հասուցած էր: Չէ, չէր կրնար ըլլալ որ իրենց սիրելի թագուհին՝ Անգղիայի թագաւորին զոհ ընեն: Այսպիսի խորհրդածութիւնները Սկիզբիցս սիրտը զարհուրանօք կը լեցնէին: Նոյն իսկ Սկիզբիցսի մէջ եղած անգղիական կողմնակցութիւնը թագաւորին՝ Սկիզբիցսաց թագուհին իրեն աննշուառ մտօք, նոյն ժողովուրդեան սիրտը վաստակելու համար բռնած միջոցը վար կը դարնէր: Աղբի մը հետ պատերազմ բանալ, անոր գեղերն ու քաղաքներն պարել կործանել, հարսի մը ստացուածներն եւ անոր բարեկամաց փնաս հասցնել անոր բարեկամութիւնն ու սէրը վաստակելու համար, նոր եւ դեռ չփորձուած փորձ մըն էր զորն որ Անգղիա փորձեց:

Սկիզբիցսի աստեղակալը Սթիրլինգի մէջ ժողովուրդով որոշեցին որ Գաղղիա իրենց հին եւ հաւատարիմ՝ դաշնակիցը օգնութեան կանչեն, եւ միանգա-

մայն ալ նոյն խորհրդին մէջ արքայորդւոյն հետ Մարիամն ամուսնացնելու խօսք բացուեցաւ, եւ թագուհւոյն ապահովութեան համար զինքը Գաղղիա տանիլ ու Հենրիկոս Բ.ին եւ իր մօրեղբօր աչաց տակ մեծցնել ու կրթել տալ (1348): Ասոր հակառակ Պաշտպանը լատիներէն եւ անգղիներէն յայտարարութիւն մը հանեց, որուն մէջ Սկիզբիցսաց պատերազմին դժբախտութեան պատճառը Արրան կոմսին, անոր կուսակցաց ու խորհրդականաց վրայ կը դնէր, որոնք Անգղիացւոց ըրած օգտակար դաշնագրութիւնները մերժէր էին: «Սկիզբիցսի, կ'ըսէր, ձեր մանկահասակ թագուհւոյն որպիսի ամուսին կ'ուզէք տալ: Օտարական իշխան մը: Ասով ձեր երկիրը ան օտար իշխանէն կախում պիտի ունենայ, անոր թագին վրայ նոր ակն պատուական մը կը յաւելուք: Ձեր երկրին մէկ իշխանի մը կ'ուզէք տալ: Ասով ան հին տրտուշն որ մեր երկու տէրութիւնները հակառակութեան մէջ կը պահէ կը շարունակուի: Ուժը դարէն աւելի է որ այսպիսի յաջող եւ օգտակար դէպք մը պատահած չէ որ կարող ըլլայ մեր մէջն եղած գոտութեանց վերջ մը տալ: Ձեր մանկահասակ թագուհին մեր պատանի թագաւորին հետ ամուսնանալով իրենց ձախաւոր կրկին թագով կը պսակուի: Սկիզբիցս պահէ իր օրէնքը, սովորութիւններն ու առաւելութիւնները: Անգղիա ու Սկիզբիցս ասկից վերջը Բրիտանիա առնուամբ աղբ մը կաղմէ, որով թէ ձեզի եւ թէ մեզի երջանկութեան նոր դար մը կը սկսի»:

Պաշտպանն աս հրովարտակին հետ ընտիր զօրօք բանակ մ'ալ կրէյ ատենակալին առաջնորդութեամբ Սկիզբիցս իրկեց, որն որ Տալբէյթ քաղաքը մոխիր դարձուց եւ Հետտինկլըն քաղաքին մէջ անգղիացի եւ իտալացի վարձկան զօրք դրաւ պահպանութեան համար: Աս ժամանակներս Արրան նորէն վանքի մը մէջ տէրութեան կարգօրէնարը ժողովելով Սթիրլինկ քաղաքին մէջ որոշածները նորէն յառաջ բերաւ, որոնք հրապարակաւ ընդունելէն ետեւ Գաղղիացւոց նաւատորմին, որն որ Սկիզբիցսաց օգնական զօրք բերած էր, առաջատարները բացաւ ու դէպ ի հաւաքային կողմերը իր ընթացքն ուղղեց, կարծես թէ Գաղղիա պիտի դառնար, բայց բաց ծովը հասնելէն եւ ցամաքը կորսնցնելէն ետեւ, մէկէն դարձաւ եւ ընթացքը դէպ ի հիւսիսային կողմը փոխեց: Երբոր Տիւսիսային Սկիզբիցսի ծովեզերքն հասաւ Տօնպար-թիւն քաղաքին մօտեցաւ. եւ հինգամեայ Մարիամը՝ իր պալատականներովն եւ չորս Մարիամներով Գաղղիա նաւեց, ուր քիչ ատենուան մէջ Պրէսթ նաւահանգիստն հասաւ (1548, 13 Օգոստոս):

Պրէսթ քաղաքէն որուն բնակիչքը զինքը շատ պատուով ընդունած էին, իր սկիզբիցսի պալատա-

կաններովն եւ գաղղիացի աղնուականաց բազմութեամբ Ս. Ժէրմէն ան Լէ թագաւորական դաստակերտը գնաց, ուր որ Հենրիկոս Բ. զինքը դիմաւորեց, եւ պատշաճ յարգանքք եւ սիրով ընդունելէն ետեւ, միտքը դրաւ որ զինքը կնոջ մը ամէն հարկաւոր կատարելութեանց մէջ կրթել տայ, որպէս զի թէ թագաւորական վիճակին, եւ թէ իրեն անուան պատիւ ըլլայ: Մարիամ քանի մ'օր թագաւորին եւ թագուհւոյն հետ պալատի մէջ կենալէն ետեւ, կուսանաց վանք մը տաւ ռուեցաւ, ուր որ Գաղղիայի երեւելի գերդաստանաց աղջիկներն կը կրթուէին: Հոս տեղս Մարիամ թէ հոգեւոր եւ թէ մարմնաւոր կրթութեանց սկզբունքն առաւ, ընտիր վարպետութիւններն ձեռք իյնալով՝ ուրոնք իր սրտին եւ ոգւոյն կարողութիւններն աղէկ ճանչնալով, պատշաճ կրթութիւն տուին. անանկ որ աս կրթարանէն թէ առաքինութեամբ եւ թէ ի մասնաւորի կուսական համեստութեամբ, եւ թէ իրեն հարկաւոր գիտութեամբ զարդարեալ ելաւ: Կը պատմուի որ անգամ մը տանը տարւան եղած ատեն, թագաւորին եւ Լիթարինգիայի կարգինալին եւ ուրիշ շատ մեծամեծաց առջեւ, ճառ մը խօսած ըլլայ, զորն որ ինքը շինած էր կրթութեան օգտին վրայ. նոյն ատեն մեծամեծք, որ այնչափ գիտութեանց ետեւէ ինկած չէին, զինքն իբրեւ զարմանալիք մը համարեցան: Աս ամէն կրթութեանց մէջ միշտ առողջ մնաց Մարիամ, եւ շուտով աճեցաւ կանոնաւոր եղանակաւ կեանք վարելով եւ հարկաւոր շարժում եւ զբօսանք ընելով:

ՔԱՆԱԽ Է.

Սկիզբիցի մէջ խոստովութիւնները կը շարունակուէին: Սկիզբիցից քս Գաղղիացիք Անգղիացիք հետ փախչի փախչիսի մէջ խոստովութիւն իրեն: Մարիամ Գաղղիայի ժառանգիկ հետ կ'աւանդուէր: Եղիստրիթ Անգղիայի թագոյնի կ'ըլլայ եւ Մարիամի հետ կ'աւանդուէր:

Մարեմայ Սկիզբիցի հեռանալով պատերազմին առիթները վերցուած համարուեցան, եւ Հենրիկոս Բ. Գաղղիայի թագաւորը Մարեմայ Գաղղիա հասնիլն եւ իր Փրանկիսկոս որդւոյն հետ հարսնախօսութիւնը Պաշտպանին իմացընելով, յանուն իր որդւոյն Սկիզբիցի հանգերձեալ թագաւորին եւ յանուն Մարեմայ Սկիզբիցի թագուհւոյն հրատարակեց որ ինքն իբրեւ անոնց խնամակալ Սկիզբիցի պաշտպանել կ'ուզէ, եւ անոր համար կը պահանջէր Պաշտպանէն որ անոնց անչափահասութեան ատեն ամէն գիտութիւնները մէկդի ձգուին: Բայց Պաշտպանն աս օրինաւոր պահանջումը մերժեց, թէպէտ եւ մերժելու ուրիշ պատճառ մը չունէր, բայց եթէ այնպիսի պատրաստական որս մը, այսինքն Մարիամ Եղիստրիթին հետ ամուսնացընելով Սկիզբիցի Անգղիայի հետ միացընելու առիթը ձեռքէն փախցընելու համար զինքը սուշորոյ վրէժխնդրութիւնը: Ասոր համար պատերազմը շարունակելու համար Եղիստրիթի կոմսը 20,000 զօրքով նորէն Սկիզբիցի խրկեց: Տ'իստէ Գաղղիայի կողմանէ Սկիզբիցի զօրապետը Անգղիացիք բազմութիւնը տեսնելով Հէտտինկիթընին պաշարումը վերցուց եւ Մուստէլպորտի քով ամրացաւ: Եղիստրիթի կոմսը զինքն աս զօրաւոր դրից մէջէն չկրնալով հանել ու պատերազմ տալ, Հէտտինկիթընին մէջ զօրք ու պաշար թող տալէն եւ Տէօնպար քաղաքն այրելէն եւ շրջակայ տեղերը ապականելէն ետեւ ետ դարձաւ: Ասից ետքը պատերազմին բախտն աւելի Սկիզբիցի կողմը կը միտէր որոնք Հէտտինկիթըն, Հոմֆէսը, եւ Ֆէս Գէսը առին, եւ 1549ին Անգղիայի սահմանը անցնելով Նիւքէսը պաշարեցին եւ 20 գեղ այրելով Անգղիացիք ըրած աւարառութեանց եւ չըրկիւթեանց դիմացը փոքր հատուցում մ'ըրին:

Աս ժամանակներս Անգղիա ներքին երկպառակութեանց մէջ իյնալով՝ Պաշտպանը իր ներքին թըռնամեաց մանաւանդ իր Սիմօր եղբոր դաւաճանութեանց դէմ գնելու համար, Սկիզբիցի մէջ պատերազմը շարունակելու պարապ չունեցաւ: Ասոր համար խաղաղութիւն ընելու մտքը Պուլտներ քաղաքը ստրկով Գաղղիացիք տալու առաջարկեց. բայց խորհրդականաց ժողովքն ասիկա Անգղիայի պատուոյն նախատինք համարելով, եւ միանգամայն դիմադրելով որ պատերազմի ժամանակ Անգղիացիք չեն կրնար նոյն քաղաքը պաշտպանել, աւելի Գերմանիայի կայսեր պաշտպանութեան տակ ձգել ուզեց, բայց կայսրը նոյն ատենները Հենրիկոս Բ.ին դաշնակից ըլլալով յանձն չառաւ: Գաղղիացիք զօրք ժողովելով ամենայն զօրութեամբ Պուլտնէ դաւառը յարձակեցան, Սեւաք, Անպլըմէօզ եւ Մոնթալանպէր եւ վերջապէս Պուլտներ քաղաքն ալ առին: Աս ամէն դժբախտութեանց պատճառն Անգղիացիք Պաշտպանին ամբարտաւան վարմանը տալով եւ իր թշնամիքն ասիցի առիթ առնելով զինքը կործանելու եւ թագաւորին քովէն հեռացընելու ջանացին, եւ իրօք ալ ըրին, դանակաւ ամբաստանութիւններ վրան գնելով Թաուէր բերդը գրին (1549, 6 Հոկտ.): Պաշտպանին իյնալէն ետեւ Անգղիացիք տեսնելով որ պատերազմաց պատճառաւ դանձր պարպուել է, եւ կարող պիտի չըլլան Գաղղիացիք դէմ գլուխ ելլել, Անգլոնիոյ Կուրտուքի Փլորենտացի վաճառականին ձեռք գաղղիական դահլըճին անուղղակի իմացուցին որ խաղաղութիւն ընելու ընդդիմութիւն չունին: Բայց Գաղղիացիք իրենց ըրած յաղթութեանց վրայ վստահանալով դաշնաց պայմաններն իրենք առաջարկեցին: Պուլտներ քաղաքին անուցման տեղ Անգղիացիք առաջարկեցին որ Մարիամ Եղիստրիթին հետ ամուսնանայ, բայց Հենրիկոս պատասխան տուաւ որ Մարիամ իր որդւոյն հետ արգէն նշանած ըլլալով անոր հետ պիտի ամուսնանայ: Վերջապէս Անգղիացիք զլուխ ծուլով մշտնջենաւոր խաղաղութիւն ըրին: Աս խաղաղութեան մէջ Սկիզբիցիք ալ մտան, եւ խօսք տուին Անգղիացիք որ անոնց հետ պատերազմի չըլլեն մինչեւ որ նոր դժբախտութեան ուրիշ առիթ չտրուի: Նոյնպէս որոշեցաւ որ Անգղիա՝ Գաղղիայի եւ Սկիզբիցի նկատմամբ, նոյնպէս Գաղղիա եւ Սկիզբիցի Անգղիայի նկատմամբ ունեցած ամէն իրաւունքներն ու պահանջումները պահեն (24 Մարտ.):

Անգղիացիք այնչափ ահամայ կամք եւ իբրեւ ազգին դժբախտութիւն մը համարելով աս խաղաղութիւնն ըրին, որչափ որ իրենց կորսնցուցած մեծ էր, մանաւանդ Եղիստրիթ իրենց թագաւորը Մարեմայ հետ ամուսնացընելով Սկիզբիցի իրենց երկրին հետ միացընելու յոյսը բոլորովին կորսնցուցին:

Աս ժամանակներս (1550) թագուհւոյն մայրն իր դուստրը տեսնելու համար գաղղիական նաւատորմաւ Գաղղիա եկաւ, եւ իր դուստրը բարի վարուց եւ գիտութեանց մէջ յառաջացած տեսնելով շատ միտիւթաւորեցաւ: Իրեն հոն եղած ատեն, թագաւորական թիկնապահներէն մէկը զՄարիամ թագուհւորելու փորձ փորձեց, բայց բռնուեցաւ եւ սպանուեցաւ: Անմեղ անձի մը վրայ այսպիսի եղեւնագործութիւն մը գործելու պատճառն ու ըլլալը չգիտուիր. բայց թէ որ մոլեռանդութենէն յառաջ եկած չէ, իբրեւ ստոյգ կրնանք զրուցել որ Անգղիայի կաշառքին պատուին է: Երկրորդ տարին մայր թագուհին ձամբայ ելլելով Անգղիայի կառավարութիւնէն հրաման խնդրեց որ ցամաքով Անգղիայէն անցնի: Եղիստրիթ չէ թէ միայն անցնելու հրաման տուաւ, այլ նաեւ

ամեն կողմ ուսկից որ մայր թագուհին պիտի անցնէր հրաման խրկեց որ ամեն կարելի հանգիստութիւններ ցով զինքն ընդունի: Եւ ինքն ալ զինքը Լոնտոն հրաւիրելով հետը շատ յարգութեամբ վարուեցաւ: Մայր թագուհին քաղաքավարութեան դիմացը քաղաքավարութիւն բանեցուց, բայց իր միտքն հաստատուն մնաց զինքն երբեք իրեն փեսայ չբարեւելու:

Երբոր ժամանակը մտնեցաւ երբ Մարիամը վիճակին մեծ փոփոխութիւն պիտի ըլլար, Հենրիկոս Բ. Գաղղիայի թագաւորը, Սկոթլանդի ժողովուած խորհրդանոցին (1557 Գեկ.) թուղթ մը գրեց, որուն մէջ կը խնդրէր որ ազգին գլխաւորներէն քանի մը հոգի Գաղղիա դան, որպէսզի իրենց թագուհւոյն եւ իր որդւոյն ամուսնութեան դաշանց ստորագրեն եւ վկայ ըլլան: Աս ծանր բանիս համար խորհրդանոցը ծնընդեամբ, պատուով եւ իմաստութեամբ ամենէն երեւելիներն ընտրեց, որոնք 1558ին Մարտի մէջ Փարիզ հասան, եւ Ապրիլի 19ին իրենց թագուհւոյն ամուսնութեան գաշանց իբրեւ վկայ ստորագրութիւն տուին: Ամսոյն 24ին Նոթրամը եկեղեցւոյն մէջ պսակին հանգիստութիւնը կատարուեցաւ: Աս հանգեսին ներկայ էին Գաղղիայի թագաւորը եւ թագուհին, երկու տէրութեանց աղնուականաց բաղմութիւն եւ ուրիշ օտար տէրութեանց ղեկավարաց բաղմութիւն խումբ մը: Ասկից վերջը Մարիամ փրանկիսկոսը իր թագաւորութեան դաշակից ընելով, զինքն իբրեւ Սկոթլանդի թագաւոր ողջունեց: Իսկ Գաղղիայի թագաւորն ասոր հակառակ ուղեց որ ասոր փոխարէն Մարիամ Գաղղիայի թագաւորին դուստր (Dauphine) կոչուի եւ Անգղիայի, Իրլանդիայի եւ Սկոթլանդի պատուոյ անուններն առնու: Պսակին հանգէսը լմննալէն ետեւ շատ փառաւոր ու մեծածախ խնջոյք եւ ուրիշ ուրախութիւններ եղան: Թագուհւոյն մայրն որն որ երկրին խռովից պարագայից համար դստերը հարսանեաց չկրցաւ ներկայ ըլլալ, հրաման տուաւ որ բոլոր Սկոթլանդի մէջ իր դստերը հարսանեաց պատուոյն համար ուրախութիւններ ըլլան:

Թէպէտ եւ Մարիամ աս ամուսնութեան պատճառաւ բնականապէս աւելի բարձր աստիճանի մը հասաւ, բայց ինքը թէ թագաւորին եւ թէ թագուհւոյն իր պարտաւոր յարգանքն ու պատիւը չպակեցուց. իր բարեկամար եւ ընկերակցաց նկատմամբ, իր բնական բարութիւնը միշտ պահեց, եւ ինքզինքն անոնց պատուոյն եւ աստիճանին համաձայն կը յարմարընէր: Գիտէր որ իր ամուսինը թէ հասակաւ եւ թէ փորձառութեամբ իրմէ վար էր, ի վերայ այսր ամենայնի երբոր թագաւորութեան նկատմամբ որոշելու բան մը կը պատահէր, իրեն հետ կը խորհրդակցէր: Առանց իրեն հարցընելու ոչ կառավարութեան եւ ոչ ինչ եւ իցէ փոքր գործքի մէջ քայլափոխ մը կ'ընէր: Գաղղիայի թագաւորն ու թագուհին ասոնց համակամութիւնն եւ իրարու հետ ունեցած սէրը տեսնելով, զիրենք շատ կը յարգէին եւ իրենց սրտին մէջ մեծամեծ յոյսեր կը ծնանէին: Երկուքն ալ թէ Մարիամ եւ թէ Փրանկիսկոս որչափ որ կարելի էր Գաղղիայի կառավարութեան մէջ խառնուելէն կը ղգուշանային, եւ մի միայն ան ատեն իրենց կարծիքը կու տային, երբոր մասնաւորապէս կը հարցուէին: Որչափ որ Մարիամ հոս խռնութեամբ եւ ղգուշութեամբ կը վարուէր, եւ Գաղղիայի մէջ իր բարի սկզբանց ու զարմանալի ձրից վրայ զարմանողները կը գտնէր, նոյնչափ Անգղիայի ղաշխէճն եւ ի մասնաւորի Սէսիլ ատենադպիրը կ'աշխատէր որ անոր անունն անարգելի ընէ:

Թէպէտ եւ հոս տեղը չէ Լոնտոնի մէջ եղած

ամեն երեւելի դէպքերը պատմել, բայց մենք մեր պատմութեանն աւելի լուսաւորութիւն տալու համար համառօտիւ կը յիշենք: Եղաւորդ մանուկ թագաւորին մեռնելէն ետեւ (1553 Յուլ. 6) կողմնակցութիւն մը Յովհաննա Կրէյ Անգղիայի աթոռը նստեցուց (6 Յուլ.), որն որ նոյն ամսոյն 20ին վար առնուեցաւ, եւ Հենրիկոս Ը.ին օրինաւոր դուստրը Մարիամ Սպանիացիին անոր տեղն անցաւ, ասիկա ուղղափառ կրօնը Անգղիայի մէջ նորէն հաստատեց, եւ Փիլիպպոս Բ.ին, Սպանիայի թագաւորին հետ ամուսնանալով նոյն թագաւորին Գաղղիայի հետ ունեցած պատերազմի մէջ օգնութիւն ըրաւ, բայց 1558ին Յունուարի 8ին երբ որ Գաղղիացիք Քալէ բերդն առին սրտի ցաւէն մեռաւ (17 Նոյ.): Մարիամ Սպանիացւոյն մեռնելէն ետեւ Հենրիկոս Ը.ին երկրորդ դուստրն Եղիսաբեթ յարգեց (20 Նոյ.), որն որ իր օրինաւոր կնոջ Կատարինէ Սպանիացւոյն կենդանութեան ատեն Աննա Պոլէյն կնոջմէ ծնած էր (1533, 7 Սեպտ.): Ասիկայ Մարիամ թագաւորութեան ատեն ուղղափառ հաւատքն ընդունած էր, եւ երկնից անէճքները վրան կարգաւորվ հաստատած էր որ ճշմարտապէս դարձած է, բայց աթոռը նստելէն քիչ մը ետքը բողոքական կրօնը ընդգրկեց, չէ թէ համոզմամբ իբրեւ ճշմարիտ ճանշնալով, որովհետեւ եւ ոչ մէկ կրօն կը ճանշնար, այլ քաղաքականութեան համար բողոքականութիւնը կը պաշտպանէր, ինչու որ համոզուած էր թէ նոյն կրօնը միայն պաշտպանելով իր աթոռին վրայ հաստատուն կրնայ կենալ:

Եղիսաբեթ թագուհի ըլլալուն պէս, ինքզինքն Անգղիայի թագուհի անուանելէն զատ Գաղղիայի թագուհւոյ պատուոյ անունն ալ առաւ. բայց ասիկայ ծիծաղական բան մըն էր, որովհետեւ ըստ գաղղիական յարգութեան օրինաց կին մը Գաղղիայի վրայ իշխող չէր կրնար ըլլալ, եւ ըստ հետեւորդի յարգութեան իրաւունք չէր կրնար ունենալ: Հենրիկոս տեսնելով որ աս պատուոյ անունը պարզ երեւակայական պատիւ, եւ ատեն մ'ունեցած իրաւունքը չմոցընելու յիշատակ մըն էր, ձայն չհանեց, բայց ասոր փոխարէն իր նուն երեքպատիկ պատուոյ անուններով իրաւամբ զարգարեց, այսինքն Սկոթլանդի, Անգղիայի եւ Իրլանդիայի թագուհւոյ յորջորջմամբ: Աս բանն չէ թէ միայն Եղիսաբեթին ամբարտաւանութեանը դպաւ, այլ նաեւ իր կասկածն աւելցուց որ չըլլայ թէ Մարիամ յարմար առիթ գտնելով իրաւունքը զինուր պաշտպանէ, եւ աս կասկածն այնչափ հիմ ունէր, որչափ որ Եղիսաբեթ իր դեսպանին ձեռօք Պաւլոս քահանայապետին աթոռը նստիլը ծանուցանելու ատեն, նոյն քահանայապետը պատասխան տուած էր որ ապօրինաւոր ամուսնութենէ ծնածի մը յարգութեան իրաւունքը ինք չիճանչնար եւ իր առջեւ Մարիամ Սթուարթ Սկոթլանդի թագուհի Հենրիկոս Ը.ին օրինաւոր ժառանգն եւ յարգուին է, անոր համար եթէ Եղիսաբեթ իրեն դատաստանին գլուխ ծուկ կ'ուղէ, ինքն արդար դատաստանաւ բանը կ'որոշէ, երկուքին ալ նկատում ընելով որչափ որ արգարութիւնը կը ներէ: Գարձեալ աղէկ գիտէր Եղիսաբեթ որ ամեն ուղղափառ մանաւանդ Գաղղիացիք համոզուած էին որ իր մօրը Աննա Պոլէյնին ամուսնութիւնն ապօրինաւոր էր, եւ ինքն իբրեւ բնական դուստր չէր կրնար իր հօրը աթոռ ժառանգել, եւ իր տեսնէր որ Հենրիկոս Բ.ին թելադրութեամբ Մարիամ Սթուարթին առած երեք տէրութեանց յորջորջանքը իրաւացի էր: Հենրիկոս Բ. իր նունն իրաւանց վրայ այնպէս համոզուած էր որ մինչեւ դրամ ալ տպել տուաւ, որուն մէկ կողմը Մարիամը եւ Փրան-

կիսկոսի երեսները կը տեսնուէին, իսկ մէկայ կողմը Գաղղիայի, Սկովտիայի եւ Անգղիայի զինանշանները: Իսկ Եղիսաբեթ իր կասկածն եւ երկիւղը դըրսանց չցրցունելու համար, քաթոյ քանկութեան մէջ Մարեմայ հետ խաղաղութեան դաշինք դրաւ, եւ Աւետարանին վրայ երդում ընելով խոստացաւ որ ապրտամբ Սկովտիացոց ոչ օգնութիւն եւ ոչ պաշտպանութիւն ընէ: Նոյնպէս որոշուեցաւ որ Եղիսաբեթ Գաղղիայի թագուհի կոչուելու յորշորջանքը պահէ, եւ Մարիամ Անգղիայի վրայ ունեցած իրաւունքը պահելով Գաղղիայի, Սկովտիայի, Անգղիայի եւ Իրլանտայի թագուհի կոչուի: Եղիսաբեթ ասիկայ Սէսիլ ատենադպրին խորհրդով ընդունեցաւ, որն որ թէպէտ եւ քաջ քաղաքագէտ մըն էր, բայց խորամանկ, կեղծաւոր, նենգամիտ եւ անխիղճ, եւ այնպիսի թագուհւոյ մը՝ որն որ ոչ կրօն եւ ոչ քաղաքականութիւն ունէր յարմար պաշտօնեայ էր:

Պէտքը շարունակուի:

ԵՐԳՐԱՔՕՍԱԿԱՆ

Կողերոսն իրարոս եւ ուրիշ տարերց հետ միտադրութեանց եւ քսակի մը տնոնց երեսոյթներուն վրայ:

Աժխոյ ջրածնի կազ. ասոր անունն արդէն իր երկու գլխաւոր սկզբնատարերց բաղադրութենէն յայտնի է: Ասի ալ զարմանալի է թէ իր պէսպէս եղանակաւ գտնուելուն, թէ իր մասնաւոր երեւոյթներուն համար եւ թէ քաղաքային կենաց մէջ մեծ ծառայութիւն ինչպէս նաեւ միւսաներ յառաջ բերելուն համար: Շատ ժամանակէն ի վեր աս կաղին այրելութիւնը գիտէին նոյնպէս լուսաւորելու, ջերմացընելու եւ խողովակներէն անցընելու գործածութիւնը ծանօթ էր առանց դիտնալու կամ գուշակելու որ աս կաղն ինչ է եւ ինչ բանէ բաղադրուած է: Պարսիկ եւ արեւելեան հնդկի քուրմերն ասոր յատկութեանը ծանօթ զինքը իրենց շահուն գործածելու սկսան եւ մինչեւ մեր ժամանակը դեռ իրենց աւելորդապաշտական արարողութեանց եւ «մշտնջենաւոր հուրին» համար կը գործածեն: — Բնութեան ամէն տէրութիւններն աժխոյ ջրածնի կազ հանելու նիւթ կը մատակարարեն: Յաճախ անգամ ծախնային տեղեր կը գոյանայ, անանոց եւ անկոց նիւթերը մանաւանդ ջերմ օդեր եղած ատեն փոխելու աս տեսակ կաղին գոյանալու առիթ են: Բայց ամենէն հանքային տէրութիւնն աս կաղին կազմուելու նիւթ կը պատրաստէ. հիմա մենք հոս յառաջ քան աս կաղին գոյանալու պատճառաց վրայ խօսինք, անոր երեւան ելլելուն կերպին ու եղանակին վրայ քանի մը բան յառաջ բերենք: Երկրի ճեղքերէն, պատուռածներէն եւ ժայռերուն խաւերէն դուրս ելլելը շատ տեղեր գիտուած է, երբեմն առանձին եւ երբեմն խումբ խումբ ծառագայթածեւ աս կաղն երկրէն կը ժայթքի: Քանի մը հոգեբուն տեսակներն աս կաղէն այնչափ առատութեամբ ունին որ գաւաղանաւ ծակ մը բանալով ծառագայթ մը կը ցայտէ որն որ լուսաւորելու կամ եփելու կրնայ գործածուիլ: Թրանսիլուանիայի հովիւներն ասոնց բոցերուն մէջ իրենց եգիպտացորենը կը խախտեն: Երբեմն աս երեւոյթը գետերու, առուակներու եզրները կը տեսնուի, նոյն իսկ գետոց փոսերու մէջ ասդիս անգին կը

նշմարուի: Ասանկ զարմանալի երեւոյթ մը ի մէջ այլոց Պետլէյ՝ Կլեօկոյի քով կայ: Աս կերպով հանդարտութեամբ կամ ուժգնութեամբ ելած օդը վառուած ճրագ մը մերձեցընելով կը փռնի եւ գեղեցիկ, ճերմակ կամ դեղնագոյն բոցը արտաքոյ կարգի շարժուն ու դողդոջուն է. եւ մաքուր ու առանց շոգոյ կը վառուի: Ոմանք մինչեւ հինգ ոտք իսկ ոմանք հազիւ քանի մը մաս բարձրութեամբ հոգէն վեր կ'ելլեն: Հողին վրայ կոխելու կամ գաւաղանով մը խառնելու ըլլանք բոցն աւելի կենդանի գտնով կը վառուի: Նոյն իսկ ձեան տակ ասանկ բոցերը կը վառուին, եւ ասոնց ջերմութիւնը նուազ չէ, քանի մը տեսակ դրացի քարերը անմիջապէս դոյնը կը փոխեն եւ կը փխրին: Հս. Ամերիկայի Ֆրետտնիա գետն որն որ Էրի լճէն երկու մըն հեռու է, ամբողջ եւ կատարեալ լուսաւորութեան բնական գործարան մ'ունի, ուր ասոր հակառակ քաղաքաց մէջ արուեստով ու մեծ ծախքով կ'ունեցուի: Մէկ աղացք մը վերցընելու ատեն որուն շէնքը մինչեւ մօտաւոր քանաւորութիւնը գետակը կը հասնէր, տեսնուեցաւ որ ջրին երեսը կեցած պղպխակներն աժխոյ ջրածնի կազ կը բովանդակէին: Ասոր վրայ երկրախօսական գէղով ծակ մը բանալ փորձեցին եւ չափաւոր խորանկութեամբ կարախառն կրի կարգի մը հանդիպեցան ուսկից անմիջապէս կաղը վեր ելլել սկսաւ, զորն որ խողովակաց մէջ ժողվեցին եւ գեղին ամէն կողմերը տարածելով լուսաւորութեան կը գործածեն: Ասոր նման երեւոյթներուն մէջ ամենէն մեծագործն առանց հակառակութեան «բոցեղէն դաշտն» է, որն որ Ասպից ծովուն արեւմտեան եզրերն է: Ան կողմերն երկրէն զանազան ծակերէն աս աժխոյ ջրածնի կաղը կը բղկէ, եւ աս երեւոյթը թէպէտ եւ տեսանելի չէ բայց շատ յաճախ է: Երբեմն լուսոյ գետի մը պէս լեռներէն ու դաշտերէն վար կը տարածի եւ մանաւանդ դիշեր ատեն ամենէն փառաւոր ու ահաւոր տեսք մը կ'առնու: Արակապաշտից գլխաւոր տեղը Պաքու քաղաքն է: Հին Պարսիկ պատմագիրներն արդէն աս «ընդհանուր կրակին սուրբ բոցին» յիշողութիւն կ'ընեն եւ կրակապաշտը կը հաւատան որ մինչեւ աշխարհքիս վերջը նոյն բոցը պիտի չմարի: Ասոր վրայ ամենանոր եւ ընդարձակ տեղեկութիւն Ալիսվալտ Գերմանացին կու տայ: Պաքու քաղաքին, կ'ըսէ, մօտեցած ատեն արդէն հեռուէն չորս բոցեղէն սիւներ կ'երեւան որոնք շատ կը բարձրանան ու շրջակայ տեղերը կը լուսաւորեն: Մեծ դռնէն շատ լուսաւորուած բակ մը կը մտնուի, ամէն կողմ ուր որ աչքդ կը դարձնես կրային հոգէն լուսոյ ծառագայթներ կը ցցուին, նոյն չորս մեծ բոցեղէն նիւթերը խողովակներով գէպ ի վեր բարձրացուած են: Աս նուիրական տեղը պատող պատին ներքի կողմը սենեակներ կան ուր հոս ապրող Հնդիկներն ու քրմապետը կը բնակին:

Ասանկ «մշտնջենաւոր հուր», մ'ալ Թրանսիլուանիայի Բլայն Դարոշ գեղին մէջ կայ: Շատ հին ժամանակներէ ծանօթ է հոս տեղաւոր տեղ մը զորն որ տեղացիք Յուկոյ կը կոչեն, ուր շատ մը փոսեր կան որոնցմէ ամենէն մեծը 12 ոտք լայն եւ այնչափ մ'ալ խորունկ է: Աս փոսերէն ոմանք չոր են, իսկ ոմանք ջրով լեցուն: Թէ

որ վառուած յարդ նոյն փոսերու մէջ նետուի կամ թէ որ հովիւները նոյն փոսերուն մօտերն իրենց կրակը վառեն, ան փոսերէն ելած կազը անմիջապէս կը փռնի: Ասոր նման շատ ուրիշ տեղեր ալ կան, հոս կը յիշենք միայն Ապենինեան լեռանց վրայ կոչուած Փիէթրա մալա տեղն որուն բոցը 3 ոտք երկակտուր ունի եւ 5 ոտք բարձր է:

Մինչեւ հիմայ երկրի մակերեւութին վրայ ելած կազին երեւոյթներուն վրայ խօսեցանք, հիմայ պիտի տեսնենք որ աս կազն երկրի շատ խորունկ տեղերէն կը բղխի, զոր օրինակ ամենայն բովերու եւ աղէհանքաց մէջ յաճախ կը պատահի: Ածխոյ բովերու մէջ քարածուխը եւ իր դրացի կարխառն ժայռերն եւ մանաւանդ ծծմբախառն երկաթի հանքը լուծուելով աս կազին դոյնալուն առիթ կու տան, եւ առատութեամբ բովերու մէջ լեցուելով խիստ վտանգաւոր կ'ըլլան, թէ որ համատարած օդին հետ հաղորդութեան մէջ մտնեն շատ կամ նուազ զօրաւոր բաժնիւններ ու շարժեր կը պատճառեն: Ասանկ շարժերու դաղափար մը տալու համար 1817ին Լիննի մօտ եղած դէպքը յառաջ կը բերենք: Քարածխի բովի մէջ աս վնասակար օդը շատ լեցուած էր ու գործավարի մը ծրագէն փռնկեցաւ, որն որ չուսնով վար կ'ինջնար: Ամէն առարկաներն որոնք բովին ծակին մէջ կային կամ անմիջապէս անոր քովը կը դառնէին, փայտեղէնները, վեր վար ինջնալու տակաւ ու չուսնը մէկ ակնթարթի մէջ անհայտնութեամբ օդ նետուեցան ու ցիր ու ցան եղան: Գործավար մը որն որ դրսէն բովին ծակին մէջ կը նայէր մըլմ մը զգաց եւ կարծես թէ թնդանօթէ մը նետուած 300 ոտք բարձր օդն ելաւ բայց առանց վնասու մօտաւոր ծախճախուտ տեղ մ'ինկաւ: Իսկ ան դժբախտ գործավարը որն որ պայթիւնին կենդրոնին մէջն էր մեռաւ: Մարմարոշի նահանգին Սլաթինայի աղէհանքին մէջ 270 ոտք խորութեամբ ամենայն ջրածնի կազը կուտեղէն մուռնի խաւերէն դուրս կ'ելլէր, ասոր խկղբան միտ չէր դրուած, բայց վերջէն խողովակներու մէջ առնելով վերը յիշած ֆրետտիայի գեղին նման, բովին ամենէն խորունկ տեղերը լուսաւորելու կը գործածեն:

Շատ անգամ արուեստական կերպով ալ ասանկ կազի աղբիւրներ կրնան բացուիլ: Քարածխի հանք ժքնտրելու համար երկրախօսական գէիքով ծակ բացած աստեղ շատ հեղ ասանկ կազի ճառագայթներ կը ժայթքին ու տարիներով կը տեսնեն ու վառուելով մինչեւ տասն ոտք բարձրութեամբ բոց կը հանեն: Վենետիկ գաւառին Այդուանէ տեղն արդեսեան աղբիւր ծակած աստեղ ամենայն ջրածնի կազի ճառագայթ մ'ելլաւ որն որ վառուելով երեսուն ոտք բարձր բոցը վեր ելաւ: Քինայի Սու-Չուան գաւառին տարր մըն լայնութեան եւ հինգ մըն երկայնութեան մէջ ալ հանելու համար հաղարաւոր ծակեր բացուած են որոնք առ հասարակ 1500—1800 փարիզի ոտք խորութիւն ունին: Աս ծակերուն շատէն ահագին ուժգնութեամբ ամենայն ջրածնի կազ կը ժայթքի որուն ձայնը հեռաւոր տեղեր ալ կը լսուի: Վառուած կազը խորձ խորձ բաժնուած բոցը կը տարածէ եւ մինչեւ 30

ոտք բարձր կը վերանայ: Քինայիք աս կազը ճամբաները ու սրահները լուսաւորելու եւ միանգամայն խցերը ջերմացնելու կը գործածեն:

Հարաւային-արեւմտեան Երկրի Կազ:

ԱՎԵՐԻԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՆ ԳՈՐԼԱՄ

Նոր ոսկոյ երկիրը (Գուլ-ճայիս):

Հիւսիսային Ամերիկայի Բրիտանական Գոլուամ պիտի ոսկոյ հարստութիւնն երթալով շատնալու վրայէ:

Սիմիլքամէէն-Թայլի մէջ ոսկոյ գաշտեր գտնուեցան: Աս երկրի մէջէն համանուն գետակ մը կ'անցնի եւ նոյնը ջրելով երկիրը բերրի կ'ընէ: Գաշտն անասուն աւրածելու գլխաւորաբար անոր համար յարմար է, որովհետեւ ձմեռ աստեղ չըջակայ լեռանց վրայ ձիւնը քանի մը կանգուն կը դիզուի, բայց գաշտն անկէ բոլորովն ազատ կ'ըլլայ: Բայց որովհետեւ աս ընդարձակ գաշտին մէկ կողմը ֆրացեր Ռիվէր, միւս կողմն ալ Վաշինկէրն է, անոր համար երկու կողմանէ ալ անցեալ աշնան շատ բազմութիւն գալով իրենց բախար փորձել ուղեցին եւ դտան:

Ոսկոյ ուրիշ ընդարձակ բով մ'ալ Գուէկնէլ Ռիվէրի մէջ, նոյնպէս ուրիշ մ'ալ համանուն ծովակի քով վերոյիշեալ գաշտէն 250 անգղ. մըն հիւսիսային կողմը գտնուեցան:

Թէ արդեօք ոսկոյ սահմանը անգղիական Գուլուամպիային մինչեւ վերջին հիւսիսային սահմանները կը տարածի թէ չէ, Թորրէնս նաւապետին բրած փորձովը լուծուեցաւ: Քանի մ'ամիս յառաջ աս նաւապետին հետ շատ մարդիկ, որոնց մէջ գիտնականներ ալ կային Գուէն Շարլոզ կղզին, եւ բրիտանական Գոլուամպիային հիւսիսային արեւմտեան սահմանը քննեցին:

Աս խումբը ֆորդ Սիմֆսընէն ելաւ եւ Շարլոզ կղզին գնաց: Կղզւոյն հիւսիսային արեւելեան ծայրը Բոսն Ռոզ ցամաք ելաւ: Հոս եղած գիւտերուն մէջ գլխաւորն է ոսկեխառն սեւ աւաղ մը:

Ինչ կղզւոյն վրայ՝ որ Շարլոզ կղզւոյն եւ ցամաք երկրին մէջ տեղը կ'իյնայ, աս քննողները ոսկի պարուսակող որձաքար (Quartz) գտան:

Շարլոզ կղզին 25 մըն գէպ ի հիւսիս պղտիկ կղզի մը կայ, ուր առատ պղնձի հանք կայ: Քիւսանի եւ Թոնկաս, նաեւ ուստական սահմանին Քազսիտա լեռանց վրայ, կապարի, ծարրի, եւ ծծմբաւոր որձաքարի հանքեր կան, եւ աս վերջինին տակառաջափը 135—200 ֆուլթը կ'արժեցուի:

Ալ յուսացուի որ աս գարնան ոսկոյ անսահման գաշտեր պիտի գտնուին, որովհետեւ Թորրէնս նաւապետը բրիտ. Գոլուամպիային ցամաքին հիւսիսային կողմերը գաշած եւ հիմնական քննութիւններ կ'ընէ: Ֆորդ Սիմֆսընէն շուրջ 40 մըն վեր Նասս գետին բարձրացած աստեղ բերած աւաղին մէջ գտնուած ոսկեխառն աւաղն աս բլալու գիւտին գրաւ մըն է: 100 մընի չափ գետին երկայնութեամբ գէպ ի վեր յառաջ գալիս եղան եւ ամէն տեղ աղէկ պարարտութիւն գտան: Թորրէնսին կարծիքն ան է որ Նոր Գալէտանիայի ոսկեհանքն սպա-

ուած ըլլալով՝ անկէ հոս գաղթականութիւն մը բերուի, բայց յառաջագոյն ճամբաները շեղելով աղէկ հաղորդակցութիւն մը հաստատուի:

Տալիսիէ ղինուորականը, որ Գալիֆոռնիա շատ կեցած էր, Գորլուպիան ալ քննեց, մեծ ծովակին ալ գնաց եւ Սգէէնա գետին մէկ ձիւղին վրայ ոսկէործաքար եւ նաեւ ոսկեխառն աւաղ գտաւ: Հիւսիսային արեւելեան ուղղութեան վրայ, 200 անգղ. մղոն դէպ ի երկրին ներսերը, առ ղինուորականը դարձեալ ոսկի գտաւ, եւ կը հաստատէ թէ Գորլուպիային եւ Քալիֆոռնիայի մէջ երկրագիտական մեծ նմանութիւն կը գտնէ:

Տալիսիէ վերոյիշեալ տեղէն 100 մղոն ալ յառաջ երթալով Պապինա լիճն հասաւ: Աս ղինուորականը կը համարէ թէ Սգէէնա գետն առ լճէն կը բղկի, եւ թէ աշխարհագրական տարածական վրայնշանակուած Սիմիսոն գետը նոյն լճէն չեղելիք: Ասկէ 10 մղոն հեռու Սթուարթ լճին ալ այցելութիւն մ'ըրաւ: Աս լճին տարածութիւնը 50 անգղ. մղոն է. հոս ալ դարձեալ վերի վերոյ քննութեամբ, ոսկւոյ հետքեր կ'երեւան:

Գորլուպիայի մէջ մինչեւ հիմակ հանուած ոսկւոյն հաշիւը տալը շատ դժուարին է, որովհետեւ եկած լրերն իրարու չեն համաձայնիր: Բայց յայտ միայն միաբան են որ առ երկրին ոսկեհանները, Գալիֆոռնիայի եւ Աւստրալիայի ոսկեհաններէն աւելի վաստակ կ'ընեն: Անցեալ տարւան երեք ամսոյ Սեպտ. Հոկտ. եւ Նոյեմբերի մէջ նոյն երկրէն դուրս ելած ոսկւոյն գումարն ըստ պաշտօնական լրոյ համաձայն 451,866 ֆուլլը է: Եթէ մտածելու ըլլանք որ անշուշտ նոյնչափ մ'ալ երկրին մէջ մնացած է, ան ատեն ամբողջ գումարը պղտիկ գումար մը չ'ըլլար:

Ոսկեհանքի մը հարստութեան նշանը, միայն դուրս հանուած մետաղէն պէտք չէ չափել: Աիկոորիա քաղքին ղգալի յառաջացումը նոյն ոսկեհանքին հարստութիւնն աւելի աղէկ կը մեկնէ: Քաղքին ամէն կողմը նորոնոր շէնքեր կը բարձրանան ամէն կողմ'նոր խանութներ կը բացուին, ախոռներ կը շինուին, ճամբաներն հետզհետէ կենդանութիւն կ'առնուն, վաճառականները կը շատնան եւ երկիրները կը սուղնան: 18 ամիս յառաջ Աիկոորիա եկող աղքատներն հիմայ երկրի, տան աւերեր են:

Ոսկեհաններուն շատերը ձմեռ ատեն անկէ կը հեռանան եւ Ս. Փրանկիսկոս կ'երթան: Երկրին հարաւային կողմն եղողները կը մնան: Թէեւ Աիկոորիայի ձմեռն անհաճոյ ձմեռ մը չէ:

Բրիտանական Գորլուպիայի մէջ ոսկեհաններուն մէկհատիկ դժուարութիւնն է ճամբաներուն աւրուելէն յառաջ եկած ոլորութիւնը: Ամէն մէկու օրական ապրուստին համար գոնէ 6 տողար պէտք է. եւ ան ալ միսած ձուկ, սեւ շաքար, խառն խախուէ եւ թթուած ալիւր գործածելով: Տեղւոյն կառավարը՝ ճամբաները ըստ մասին միայն կարգի դնելու համար որոշեց որ դէպ ի Գաղթականութիւն գալող վաճառքներուն ամէն մէկ տակաւուսչափէն 12 ֆուլլը առնուի:

Կոյիւրդոյն ջրիժը (աբեւել. Հնդկաստան):

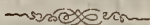
Արեւելեան Հնդկաստանի մէջ բնութեաննոր դարձմալիք մը գտնուեցաւ որ մինչեւ հիմայ ծանօթ չէր: Մինչեւ հիմայ Եւրոպայի մէջ ո՞վ լսած էր որ Հնդկէի մօտ կայիր զոքեա ջրվէժը կայ: Ի վերայ այսր ամենայնի առ ջրվէժը Նիակարայի հոշակաւոր ջրվէժէն վեց անգամ աւելի մեծ է: Հոս առ ջրվէժին վրայ համառօտ ստորագրութիւն մ'ընենք: Կայիր զոքեա գեղէն (որ իր անունը համանուն գետէն կ'առնու. որուն քով իր անակները խմբած են) տասուերկու մղոն աւելի վեր Մալիմանէ կիրճը կու գայ, ասկէ $3\frac{1}{2}$ ժամ աւելի վեր Պունկալորոյ ջրվէժն անցնելէն ետքը անտառներու հոկայ ամփիթէտորոն մը աչքերնուս առջեւ կը բացուի. որոնցմէ 500 կանգուն լայն ջրվէժ մը մանչելով ու դաղանախով, ակնջները լրացնող աղմկով դէպ ի վար կը թափի, եւ անկէ ահռելի անդնդայ մը անծանօթ խորութեան մէջ կը թափանցէ: Պունկալորոն թող տալով դէպ ի Մատրաօի վերաբերող ափունքը դիմելու ըլլանք, այնպիսի գիւրք մը կը դռնենք որ գետին երեսէն աւելի խորունկ է: Ասկէ ալ յառաջ երթանք նէ տաժանելի եւ քարուտ ճամբաներէ անցնելով դուրս ցցուած ժայռի մը կը հանինք, որուն բոլոր բանձրութիւնն երկու մարգու հաստութիւնն է անդնդայ մը վրայ կը նայի: Աս ժայռին վրայ պառկելով անդնդայ մէջը նայելու ըլլանք Կայիր զոքեա անուանեալ չորս ջրվէժներէն երկուքը կը տեսնենք, որոնց մէկը Մէք եւ միւրը Ռոֆէ կը կոչուին: Ասոնց առջինը 50 կանգուն լայնութեամբ ամբողջ զանգուածով մը անդնդայ մէջ կ'իջնայ իսկ երկրորդը՝ շատ ժայռերու մէջէն անցնելով եւ անոնցմէ փոփոխներու բիւր ճառագայթներ ձեւացնելով, սարսափելի փրփրով եւ մանչմամբ վերապին մէջ կը թաւալի:

Աս անդնդոյն խորութիւնը 900 ոտնաչափ է, եւ ըստ հետեւորդի Նիակարա ջրվէժին անդնդոյն խորութենէն վեց անգամ աւելի խորունկ: Աս դիւքն ալ թող տալով աւելի վերեն երթալու ըլլանք երրորդ ջրվէժ մ'ալ կը տեսնենք, ասի դաղանախեալ ջրոյ զանգուած մըն է, որ եռալով ու փրփրալով կոնքին մէջ կը թափի: Ասկէ քիչ մ'աւելի վար խորը չորրորդ ջրվէժ մ'ալ կը տեսնուի որ ամենէն գեղեցիկն ու ամենէն աւելի մարդուն աչքը յափշտակողն է: Աս լայն ու ընդարձակ է եւ հանդարտութեամբ արծաթեայ շղթայի մը պէս՝ կանանչազարդ ժայռերուն վրայէն աւազանի մը մէջ կը թափի, ուր չորսն ալ իրարու հետ կը միանան: Աս չորրորդը Սպիտակ Կիլիկի կ'անուանուի: Թէ որ միայն առ տեսարաններուն առջեւ կենալով ու դիտելով գոհ չըլլանք, նոյն կողմանց ամէն դիւքերն աչքէ անցնելու ըլլանք, աչքերնուս առջեւն ուրիշ շատ դարմանալի տեսարաններ կը բացուին:

Ով որ առ անդնդոյն (որուն մէջ հասանքները կը թափին) խորութեանը դաղափար մ'ունենալ կ'ուզէ, այնպիսին թող ժամացոյցը հանէ եւ անդնդոյն մէջ քար մը ձգելով դիտէ, կը տեսնէ որ անդնդոյն մէջի աւազանին դեռ չհասած՝ մինչեւ մարդկան աչքին աներեւոյթ ըլլալն արդէն բաւական երկվայրկեաններ կ'անցնին:

Թէ որ առ անդերէն երկու մղոն աւելի վեր ճամբայ

ընելու ընթացքում Միգրորիի ախանջ վրայ գեղի մը կը հասնի, ուր չորս ջրվեժներն ալ մէկ հայեցումով կը տեսնեն: Հոն կրնայ աս ջրվեժներուն այնչափ մօտենալ որ աշուրներն աս տեսարանին պայծառութենէն կը շունայ եւ ականջները նոյնին սրտամտէն կը խնայ:

ՄԱՆՐԱՆՈՒԻՐՔ ՈՒ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

Շղրիդներու (շերիւթ) պատերազմ:

Անգղիացի մը հետեւեալ հետաքրքրական գէպը կը պատմէ: Գանդոն քաղքին տան մը սրահին մէջ տեղը փողով կը զարդարուն սեղան մը կար, աս սեղանին վրայ ճենապակե փափուկ սպիտակ գունով սկաւառակ մը կը հանգչէր, աս սեղանին բոլորակը 15—20 ճենացիք նստած էին, եւ անհամբերութեամբ կը սպասէին: Սեղանին մէկ կողմը երկու ճենացի բնակիչներ: Խաղն սկսելու նշանը տրուեցաւ. ուրիշ երկու ծառայք յառաջ եկան որոնց ձեռքը փողովէ շինուած մէյմէկ պղտիկ արկղներ կային: Աս արկղներուն մէջ երկու հատ խոշոր ծղրիւք դուրս հանուեցան եւ երկայն բարակ ու զարմանալի գործողութիւններով նոյնքը պատերազմ ընելու վիճակի մէջ դրուեցան: Աս միջոցները սեւեակ գոյն, զօրաւոր սրունք, հաստ մարմին, ու լայն գլուխ եւ խածանող բերան ունէին: Աս անասունները ճենապակին սկաւառակին մէջ դրուածին պէս սուր ձայնով մ'իրարու վրայ յարձակեցան: Բայց անմիջապէս ետ քաշուեցան եւ իրենց առջեւի ոտքերովը օդի վրայ շարժումներ ու փորձեր կ'ընէին, Ներկայ եղող բոլոր բազմութիւնն աս տեսած ատենը բարձրաձայն ծիծաղելու սկսաւ: Քիչ մը վերջը խաղին առաջնորդներուն հրամայուեցաւ որ անասունները նորէն կռուի ձեռք զարներու ստիպեն: Ասոնք ձեռքերն ունեցած յարկի շնորք անասունները գրգռելու սկսան, զանազան կը դարձնէին, կը խայթէին, մինչեւ միջատներն կարծելով որ աս անհանգստութիւնները իրենց թշնամեղն ձեռքէն կ'ընդունին, նեղանալով ետեւի ոտքերնուն վրայ կանգնուեցան եւ կարգաւոր, ցածկերով, խածանելով եւ սլելով իրարու վրայ յարձակեցան, եւ իրար կոխուտելով այնչափ իրար խածին որ բերններէն արիւն գալու սկսաւ եւ յոգնած ու տկարացած սկաւառակին մէջ տեղն ինկան: Չասոնք չընկալաւ ճենացիք արտաքին կարգի գրգռուած էին, ասոնք սկսան ցածկել, վեր վար վազել, ակուանին կը ծռուէին, սլել եւ փրփրաւ, եւ աչքերնին արտաքին կարգի կը փայլէին: Վերջապէս սկսան իրարու յարձակուիլ միջանակ մը գնել, որ ըստ իրենց օրինաց դրամական միջանակ դնէին արգելուած է. բայց ձեռքի տակէն ասոր դէմ դարձնին անպակաս կ'ըլլայ: — Աս անասնոց խաղն իրենց սիրական խաղ մըն է, բայց ան զբոսանքն այսպիսի հետեւութիւն կ'ունենայ:

Լոնտոն

Լոնտոն քաղքին աս տարուան ծանօթութեանց զբոսն մէջ կը կարգաւոր որ քաղաքը 2½ միլիոն բնակիչ եւ 300,000 տուն ունի: Քաղքին մէջ եղած դատերը պաշտպանելու համար 6000 փաստափան կան: Արձական բաները հոգալու համար 930 հոգի (pasteur) 420 եկեղեցի եւ 422 փոքր մատուռներ ունի: Լոնտոնի մէջ կան 5000 գինետուն, 2500 հացադործի խանութ, 1700 մանուկատուն, 3600 գեղարվածաւ, 1260 սրճանոց, եւ շուրջ 1500 կաթնափառ: Տէրութենէ ծանցուած 2400, իսկ առանց վկայականի անհամար բժիշկներ, 500 մեղքաւոր կառքեր, 2950 դերձակ, 30,000 կոշիկաւոր, 1560 կանացի զգեստներ ծախող խանութներ, ասոնցմէ զատ 1080 նորերուկ զգեստներ ծախող եւ 290 ալ զգեստ վարձու տուող խանութներ: Արթուրութեան համար ալ 1500 դաստառ ունի:

Խնայողի պապական (Բեթ-Գալա):

Թուշնափառ մը պապկայ մ'ունէր որուն սորվեցուցած էր «Ասոր վրայ ո՞վ կրնայ տարակուսիլ», եւ կ'ուզէր նոյնը 100

Ֆրանքի ծախել: Գնող մը թուշնոյն հարցուց թէ «դուն հաւրեւ ֆրանք կ'արժէ», «Ասոր վրայ ո՞վ կրնայ տարակուսիլ», եւ պատասխանը: Հարցընդուն աս պատասխանէն յափշտակուելով թուշնոյն գնեց, բայց իր ցաւովն իմացաւ որ պապկան աս կէ դատ ուրիշ բան չէր գիտեր: «Ուրեմն ե՞լ եմ եղեր զքեզ գնելու համար», գոչած ատենը, թուշնոյն անդին պատասխանեց «Ասոր վրայ ո՞վ կրնայ տարակուսիլ»:

Ճենացի արուեստական ձկնաբուծութիւնը:

Ճենացիք ձկներ բազմացնելու յատուկ եղանակ մ'ունին: Ջրին եղերքէն եւ ափունքներէն ան ամէն դոգող նիւթերն որոնք ձկանց հաւկիթները կը պարունակեն՝ կը ժողովն: Հաւու թարմ հաւկիթին մէջի գեղին եւ ձերմակ հիւթը հաւկիթին վրան պղտիկ ծակ մը բանալով կը փչեն եւ դուրս կը հանեն, ետքն ան դոգող նիւթը մէջը կը լեցնեն եւ մեծ ճարակութեամբ հաւկիթին ծակն աղէկ մը կը դոցեն, եւ նոյն հաւկիթը թխող (քօլօլ) հաւի մը տակը կը դնեն: Քանի մը օրեր նոյն հաւկիթը կ'առնուն եւ արեւու մէջ տաքցած ջրոյ մէջ կը կոտրեն: Հաւկիթներն անմիջապէս կը բացուին, եւ պղտիկ ձկներ թարմ ջրոյ մէջ կը փոխադրեն մինչեւ որ ըստ բաւականի աճին, անկէ ետքը աւալաններու մէջ կը ձգուին:

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՏԻ

Մարտ ամիսը մարդու մը որ խաղաղութիւն կը սիրէ, իր նախորդէն աւելի բան մը չի կրնար պատմել: Սկիզբն դրեթէ մինչեւ վերջը շատ բաներ գրուեցան ու լուսեցան, բայց գրուածէն ու լուսածէն աւելի տեսնուեցան, որով անհաւատներն ալ սկսան կամաց կամաց հաւատացեալ ըլլալ: Երբ որ 1847, Սեպտ. 27ին Լ. Ֆիլիպպոսին առաջին պաշտօնեայն Պ. Կիրքը Հռոմ դառնալու Գաղղիայի Բոսսի դեպուտատին կը գրէր որ «Աւստրիայի դէմ պատերազմը՝ ընդհանուր պատերազմ ու Եւրոպայի մէջ յեղափոխութիւն է... Աւստրիայի դէմ պատերազմը՝ ուղղափառութեան տկարութիւն ու Իտալիայի մէջ խառնակութիւն է, ոչ ոք կը հաւատար: Երբոր անցեալ տարի՝ Եւրոպայի ընկերական էութիւնն այնչափ տարի պահպանող դաշինքը վտանգի մէջ էր, մասնական պատառուածը անտարբեր աչքով տեսնել ու թող տալը՝ ընդհանուր դաշինքն աւերելու նշան ու լուրը հաւանութիւն է ըսելով՝ Աւստրիան առանձին պատուոյ դաշտի մէջ արիւն կը թափէր ու դանձր կը սպառէր, ոչ ոք կ'ուզէր հաւատալ եւ ոչ անոնք որոնց՝ իրմէ ետքը կարգը կու գար: Հիմա կը տեսնեն ու կը հաւատան որ Մաճենթան ու Սօլֆերինոն Աւստրիայէն աւելի իրենց դաշին պիտ'որ եղեր, անոր համար ալ կ'աղաղակեն ու կը բողբեն, բայց մէկու մը քով արձագանգ չի գտներ: Հիմա տեսան որ պատերազմը մէկու մը միայն դէմ չէ եղեր, այլ շատերուն դէմ բայց ուշ: Ինչպէս ծանօթ է մեր ընթերցողներուն՝ Իտալիան նորոգ յարգարելու պաշտօնը Անգղիան, Գաղղիան ու Սարդինիան ինքնակամ վրանին առած են. ծանօթ է միանգամայն որ յարգարելու եղանակին մէջ երեքին տեսութիւնն ալ մէկ չէ: Երկու մեծ տէրութիւնները պղտիկ փառասէր Սարդինիային օգնելու ժամանակին իրենց շահը առաջ կը մտածեն: Աս մտածութիւնն էր որ իսկ իտալիան այնչափ երկար ատեն անորոշ եւ անիրշան վիճակի մէջ ձգեց, մինչեւ որ մէկու մը յառաջունէ ի վեր դիտածն ու ուղածը ու մէկալին կամ իրօք եւ կամ ձեռով չդիտած ու չուղած աս օրերս կատարուեցաւ: Անգղիայի յայտնի ու Գաղղիայի դաղտնի ուղած Միլիոն Իտալիայի միութիւնը Սարդինիայի հետ արտաքին օրինաւորութեան ձեւերը պահելով, ըլլալէն ետքը, Անգղիայի չուղած ու Սարդինիային աչք դոցած Սալոնայի ու Նիծօպիի Գաղղիայի հետ միանալն ալ Նաբոլէոն Գ.ին վճռոյն համեմատ վճարուեցաւ: Վերջին լուրը կ'ըսեն թէ արդէն Գաղղիայի դրօշակներն ասոնց աշտարակներուն վրայ կը ծփան: Յայտն է դիտելու

ու զարմանալով արժանի, որ Իտալիայի մէջ ըլլալիքին արտա-
բուստ օրինակութիւն մը տալու համար, անուամբ ժողովուր-
դեան կամքը հարցունեցաւ որն որ Սափօյայի ու Նիծծայի մէջն
ալ պիտի որ ըլլայ բուռեցաւ, բայց չեղաւ. գուցէ ասոր պատ-
ճառն ալ ան ըլլայ, որ թէպէտեւ երկու տեղն ալ ժողովուր-
դը աս միութեան հակառակ էին, բայց Իտալիա դանակի վա-
խէն ինք վինք հաւանած կը ցուցնէր, որն որ Սափօյա ու Նիծ-
ծա չըլլալով (որն որ Գաղղիայի պատիւ կ'ընէ) հարկ էր որ հա-
ւանութեան դէմ հղորին կամքը յառաջ երթար, եւ այսպէս
ալ եղաւ: Իմանալով թագաւորը Իտալիայի ժողովուրդեան կամքն
ընդունեցաւ ու զերեւել անոր նոր ժողովուրդն անուանեց. Գաղ-
ղիայի հետ միանալու ժողովուրդը իր հաւատարմութեան երդ-
մանէն արձակեց, որն որ Նաբոլէոն Գ. ընդունեցաւ ու յայտ-
նեց որ ասկէ ետքն անոնք ալ քչ աւելի ամբողջացուցիչ մասը
կ'ըլլան:

Ամիսներով յառաջ յայտնի նշաններէն կ'երեւար որ աս
պիտ'որ ըլլար, ու Անգղիայի խորհրդանոցներուն մէջ կը խո-
սուէր, բայց կառավարութիւնը կը ծածկէր ու միշտ սեթեւեթ
խօսքերով պատասխան կու տար. բայց երբոր քողը վերցաւ,
ու աչք ունեցողը տեսաւ որ խաղը ստով կը լըննայ, սկսան
ոմանք ամենալ, ոմանք ալ զարմանալ որ Անգղիան անտարբեր
կը կենայ: Աս նիւթոյ վրայ եղած թղթակցութիւնները պա-
հանջուեցան, որոնցմէ ի վերին երեսս կ'երեւայ որ կառավարու-
թիւնը մէջերինն եղած դաշնակցութիւնը առանց վտանգի մէջ
դնելու շատ աշխատէր է որ աս Սափօյայի ու Նիծծայի Գաղ-
ղիայի հետ միանալը արգելու: Գաղղիայի կառավարութիւնը ի
սկզբանէ բնած է որ այնպէս խորհուրդ չկայ, ետքը ամէն հարց-
ման մէջմէկ տարբեր լեզու բանեցնելով հիմնական գանձած
վիճակին բերած է: Խորհրդանոցի անդամներէն ոմանք, երբոր
պետք է որ Անգղիան բողոքէ, կ'ըսէին ու ճը պնդէին, կառա-
վարութիւնը պատասխան կու տար որ Ռուսիան, Աւստրիան ու
Պրուսիա գիտեն ու լռիկ կը կենան, առանձին բողոքելիս
օգուտ չունենալէն ի զատ բարեկամութիւնն իսկ ալ վտանգի
մէջ կը գնէ:

Աս միջոցին Հելլենտիայի միայն ձայն հանելը կը կար-
ծուի որ Անգղիայի դրամամբն եղած ըլլայ. կառավարութիւնը
սկսաւ ասպէն անդին իյնալ. անցեալ տարի անհոգ քնոյ մէջ
եղող հասարակապետութիւնը թմբուցութենէն արթնցաւ ու
սկսաւ աղաղակել, մինչեւ պաշտօնական բողոքը Գաղղիայի տե-
րութեան հասուց: Աղբին մէջ այնչափ բարբոք կայ որ իր լրա-
գրաց լեզուին նայելով «Թէ որ բոլոր Եւրոպան ալ քնանայ,
ինքը պիտ'որ չիքնանայ ու թող պիտ'որ չտայ որ դաշնացի դէմ
անիրաւութիւն մը գործուի»: Հիմա բողոքներն Սափօյայի ու
Նիծծայի առնելուն համար է, բայց վախերնին ան է որ անոնց-
մէ ետքը կարգը կ'ենթին ու Վալէսին պիտ'որ գայ, որոնք կարգն
են նաեւ Շապլէ եւ Գոսիներ: Մոնաքոյի համար կ'ըսուի որ
Գալլիան տարին 200,000 ֆր. անոր իշխանին տալու պայմանաւ
գնած ըլլայ. նոյնը կը պատմուի նաեւ Բոսպորն ու Մանթոն
քաղաքներուն համար ալ: Աս ամէն բաները Անգղիայի նախան-
ձը զրգուեց, այնպէս որ ալ հակառակ խօսողներուն բերանը
բռնելու համար Լ. Բիւսսէն ըսաւ որ Գաղղիայի ետքի ժամա-
նակի քաղաքականութիւնը տէրութեանց կողմանէ իրեն դէմ
անվտանգութիւն մը յառաջ բերաւ, եւ Անգղիան ասկէ ետքը
ուրիշ մեծ տէրութեանց հետ միաբան պիտի գործէ: Աս լու-
րը շատ հաճութեամբ լուռեցաւ, որն որ հին Անգղիայի ա-
նուան ու պատմոյն վայել վարմունք է ըսին:

Հռոմ. Մարտի 13ին ի շնորհս Քահանայապետին ժողո-
վրդեան կողմանէ մեծ ցոյց եղաւ, որուն դէմ չարխտը հուր-
ները նոյն ամսոյն 22ին հակառակ ցոյցեր ըրին, կեցցէ Իմա-
նուէլ, կեցցէ՛ Արիպալտի կանչելով. բայց ոստիկանութիւնը
առանց մեծ շփոթութեան նորէն կարգը հաստատեց: Նաբոլի
մէջ շփոթութիւն մը հանելու ճիգը չիդադրիր. շատ մարդիկ
նորէն բանտ դրուեցան, որոնց մէջ 25ի չափ ալ երեւելիներէն
կայ, կ'ըսուի: Իտալիայի վերանորոգութեան պաշտպան տէրու-
թեանց մասը մէջն է կը կարծուի, որն որ կը հաստատուէ նաեւ
Անգղիայի դեսպանին գրած թղթերը, որոնք խորհրդանոցին
առջին դրուեցան: Կ'ըսուի նաեւ որ Հռոմայ Քահանայապետը
իր երկրին մէջ խաղաղութիւնը հաստատելու համար Նաբոլի

թագաւորը իրեն փոխանորդ դրած ըլլայ, որուն դէմ Սարդի-
նիայի թագաւորը բողոքած է: Բայց ստոյգ կ'երեւայ որ գաղ-
ղիայի Լամորիսիեր անուանի զօրապետը Քահանայապետին զօ-
րացը գլուխ դրուած ըլլայ: Իմանալով իրեն դէմ ելելու նշովքին
նախաշաւիղ գործքերը կատարուելու վրայ է բուռեցու ժամանա-
կը՝ կը լսուի միանգամայն որ աս բոլորովին ի կախ մնացած ըլլայ:

— Սպանիայի Մարոքքոյին հետ խաղաղութիւն ընելու յոյ-
սը դադրած կ'երեւար, բայց Մաւրիտանացիք քանի մ'անգամ
ալ ծեծ ուտելէն ետքը խնարհեցան եւ ուղղակի Մաւրիտէն
եկած լընն նայելով խաղաղութեան նախաշաւիղ գործքը ար-
դէն ստորագրուեցաւ, բայց ինչ հիման վրայ ըլլալը դեռ չի-
գիտցուիր: — Վիեննայի մէջ շատ վրայ հանեց Մարտի 7ին
Պ. Այնթաթթէն զօրապետին անձնասպանութեան լուրը: Ասի
Ռիետո գետին կողմերը ծնած Աւստրիայի ծառայութեան մէջ
մտած էր, ու անցեալ տարւան պատերազմի ժամանակը Իտա-
լիայի բանակին կերակրոյ պաշարը հոգալու կարեւոր գործքը ի-
րեն յանձնուած էր: Լուռեցաւ ան ժամանակը, որ բանակը
առատութեան մէջ անօթի էր, եւ որոշիչ վայրկեաններու մէջ
սովորուլ ետ կը քաշուէր. այնպէս որ զօրաց երեքին երկուքը
թշնամին չտեսած խաղաղութիւն եղաւ: Ամէն մարդ ան ատենը
եղածը կը տեսնէր, բայց պատճառը չգիտնալով կամ կը դար-
մանար, եւ կամ տէրութեան տկարութիւնը կը համարէր: Մին-
չեւ հիմալ անգամար եղած նորանոր քննութիւններուն հե-
տեւութեամբ աս զօրապետը կը բռնուի ու վնասուողական քնն-
նութեան տակ կը ձգուի: Բայց անձին սերը տխուր վախճանին
չպատկուլ՝ բանտի մէջ պատուհանին երկաթէն վար նշանա-
ղեանտին ժապակէնով ինք վնիքը կ'սկսէր կու տայ: Գովէն ե-
լած թղթերը որոնք լուցափայտին պարած կողմով գրած է, կը
վիպին որ իր յանցանքը չէ թէ միայն խոստովաներ ու կայսրմէ
թողութիւն խնդրէր է, այլ նաեւ իրեն մասնութեան ընկեր
ըլլողները յականէ յանուանէ պատմեր է: Ուստի Վիեննա
թրեատ, Վենետիկ ու Վերոնա ասոր մէջ մատ ու մաս ունե-
ցող վաճառականներէն ոմանք կամ բռնուեցան եւ կամ քնն-
նութեան տակ ձգուեցան: Կ'ըսուի որ զիստուր խարտխու-
նութիւնը մնոյ ու գինւոյ մէջ եղած ըլլայ, որոնք կամ ամե-
նեւին որոշեալ ժամանակը նոյն չափով ու նոյն թուով իրենց
տեղը չէին հասներ, եւ կամ եթէ կը հասնէին ապականեալ
ու գինւոյ տեղ ջուր. եւ որն որ ամենէն մեծ յանցանք է՝ շատ
հեղ ճամբանին կորսնցուցած փոխանակ Աւստրիայի բանակին՝
Գաղղիացուց ձեռքը կը հասնէին: Ասկէց կրնայ մտածուիլ որ
եթէ ծանրաշարժ ու դանդաղաբայլ եղանց երամակը ու գինի-
ներուն սոյլերը թշնամոյն բանակը կրնային գտնել՝ որչափ աւելի
դիւրութեամբ ու շուտութեամբ պատերազմի գաղտնի խոր-
հուրդները գիշեր ցորեկ հոն կրնային այցելութիւն ընել եւ աս
վիճակին մէջ եղածէն աւելի բան մը չէր կրնար սպասուիլ:

Վերջին լրերուն նայելով՝ Եւրոպայի քաղաքականութիւ-
նը շատոնցմէ գուշակուած ուղղութեան միշտ մտնելալու վրայ
է: Ամսոյ 25էն սկսեալ Լոնտոնի դահլիճը՝ Գաղղիայի դէմ
լեզուն փոխեց: Լորտ Զոն Բիւսսէլ, որն որ դեռ քիչ մը յա-
ռաջ անհաւատալի իմն ծառայական ակնածութեամբ թիւլե-
րին ամէն ակնարկութեանց գլուխ կը ծուր ու դէմ խօսողները
կը լուցնէր ըսելով, Կամայ, չըլլայ թէ ձայնը դուրս ելլէ ու
ծովու անդիլի դին բնակող պատերազմաւոր աղղին ակնաջը
հասնելով անոր գլուխը վշտանայ ու մեր մտերիմ դաշնակցու-
թիւնը վտանգի մէջ մտնէ. նոյն Լ. Զ. Բիւսսէլ ամսոյ 25ին
խորհրդանոցին առջեւ հրապարակաւ անեկիւղ ու բարձրաձայն
ըսաւ որ ալ Անգղիան աշխարհքին խաղաղութիւնը տակնուվրայ
ընող քաղաքականութեան հետ յառաջ չիկրնար երթալ. ուս-
տի եւ ասկէ ետքը Սափօյայի պէս խնդիրներուն մէջ ուրիշ տե-
րութեանց հետ պիտ'որ միաբանի: Ասոր վրայ թէ թայմը ու
թէ ուրիշ մեծ լրագիրները ետեւէ ետեւ սկսան հրատարակել
որ Անգղիան խաբուեցաւ, թիւլեկերի վրայ վտահուլութիւնը կոր-
սնցուց, ալ խօսքին չիհաւատար: Անգղիան առանց Գաղղիայի
ալ մեծ է ու հղոր. ալ մեկըմէկ կ'սպող «Գոթա-Գոթա-Գոթա»
բարձաւ ու լուծաւ, եւ շատ ջանքին եւ բողոքական խնդիրներու
վրայ խօսելու համար Լոնտոն ժողովը մը պիտ'որ ըլլայ: Գեր-
մանացի լրագիրք աս ամէն բան պատմելէն ետքը կ'ըսեն, աղէկ
է բայց շատ ուշ, թէ որ ասոր մէջն ալ խաբուութիւն չկայ: